



„Priča je kao čovjek za koga vrijeme nema više značenja i koji stoga ni u tuđem životu ne pridaje vremenu ni redovnu tijeku vremena neku važnost.“

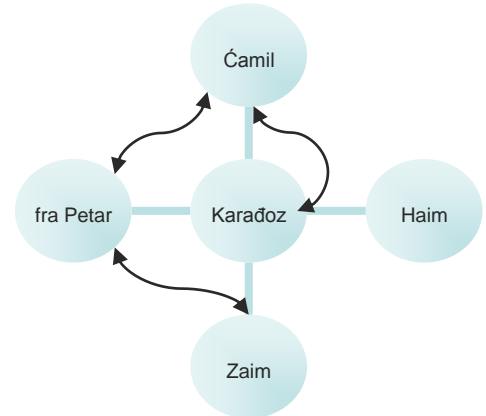
- ⇒ kratki roman / dulja pripovijest
- ⇒ obrađuje povijesnu građu (događaji u carigradskom zatvoru u vrijeme Turskoga Carstva)

Dvije priče:

- **okvirna priča** započinje i završava fra Petrovom smrću
- **poveznica:** priča i pripovijedanje
- **središnja priča:** fra Petrovo tamnovanje u Proklesoj avliji

Pripovjedači – izmjena pripovjedne perspektive

- **fra Rastislav** – pripovijeda priču o fra Petru
- **fra Petar** – pripovijeda priču o Čamilu
- **Haim** – pripovijeda priču o Čamilu
- **Zaim** – priča uvijek istu priču
- **Čamil** – pripovijeda priču o Džem-sultanu



3. Kompozicija – prstenasta



Okvirna priča:

Egzistencijalna tema – prolaznost i kratkotrajnost ljudskoga života

„Zima je, sneg zameo sve do kućnih vrata i svemu oduzeo stvarni oblik, a dao jednu boju i jedan vid. Pod tom belinom iščezlo je i malo groblje na kom samo najviši krstovi vire iz dubokog snega. Jedino tu se vide tragovi uske staze kroz celac sneg; staza je proprćena jučer za vreme fra Petrovog pogreba. Na kraju te staze tanka pruga prtine širi se u nepravilan krug, a sneg oko nje ima rumenu boju raskvašene ilovače, i sve to izgleda kao sveža rana u opštoj belini koja se proteže do unedogled i gubi neprimetno u sivoj pustinji neba još punog snega.“

Prva tema unutarnje priče – pripovijedanje kao poveznica dviju priča

O ta dva meseca, provedena u stambolskom zatvoru, fra Petar je pričao više i lepše nego o svemu ostalom.¹
 Pričao je kao čovjek za koga vrijeme nema više značenja i koji stoga ni u tuđem životu ne pridaje vremenu ni redovnom toku vremena neku važnost.

Njegova priča je mogla da se prekida, nastavlja, ponavlja, da kazuje svari unaprijed, da se vraća unatrag, da se poslije svršetka dopunjava, objašnjava i širi, bez obzira na mjesto, vrijeme i stvarni, stvarno i zauvijek utvrđeni tijek događaja”.

Druga tema – položaj intelektualca u totalitarnom režimu

Neću ja, efendija, da lupam glavu o tom. Ja istoriju, ili kako se to sve zove, ne znam. A bolje bi, čini mi se, bilo i po njega da je ne zna ni on i da ne ispituje mnogo šta je koji sultan nekad radio, nego da sluša ono što ovaj sadašnji zapoveda.

„Pa to je nauka, to su knjige!“ upao je ogorčeno kadija...

...Eno mu Stambol, pa nek tamo objašnjava sve što je pročitao i napisao i što je svetu kazivao. Nek oni lupaju glavu o tom. Ako je prav, nema šta da se boji.”

Temeljni motivi

- vječitost, savršenstvo i bešćutnost prirode naspram ljudskog stradanja
- vrijeme kao nebitna kategorija (**svevremenost** - satovi navijeni i nenavijeni)
- materijalne stvari kao veza s pokojnikom

„...Jedna kliješta velika, kreševska. Jedna.“

• 'sukob' stare i mlade generacije fratara

„Tišinu remeti jedino prigušena prepirka dvojice fratara koji u susednoj praznoj ćeliji sastavljaju inventar stvari koje su ostale iza fra-Petra.

Stari fra-Mijo Josić gundča nešto nerazumljivo...

Jadna ti mladost! Svi ste vi mladi takvi, zimljivi kao hanumice...

Kažem ja uvijek: nisi ti Rastislav nego Raspislav! Ni ime ti, bolan, na dobro ne sluti. Dok su se fratri zvali fra-Marko, fra-Mijo, fra-Ivo- i bio je dobar vakat, a vi sada uzimate neka imena iz romana, odakle li, te fra-Rastislav, te fra-Vojislav, te fra-Branimir. Tako nam i jest ...Piši dalje..." Jedna kliješta velika, kreševska. Jedna."

- živi – predstavnici pobjedničkog života
 - sva zasluga im je u tome što su nadživeli pokojnika
 - **izgledaju kao** otimači kojima je osigurana nekažnjivost i koji znaju da se sopstvenik ne može vratiti i iznenaditi ih na djelu
 - **popis imovine – kretanje od života ka smrti**, od onih koji broje i prisvajaju ka onom koji je sve izgubio i kome više ništa i ne treba, jer ni njega nema

Razlozi fra-Petrovog tamnovanja – pismo kao pokretač radnje

„Zbog svojih teških i zamršenih poslova fratri su poslali u Stambol fra-Tadiju Ostojića... Taj je znao da govori turski (sporo i dostojanstveno), ali ne i da čita i piše. Stoga su mu za pratioca dali fra-Petra kao čoveka vešta turskom pismu.

...Nekako ubrzo po njihovom dolasku desilo se da je policija uhvatila neko pismo upućeno austrijskom internunciju u Carigradu. To je bila opširna predstavka o stanju crkve u Albaniji, o proganjanju sveštenika i vernika. Pismonoša je uspeo da pobegne. Kako u to vreme nije bilo drugih fratara koji su iz tih krajeva stigli u Carigrad, turska policija je po nekoj svojoj logici uhapsila fra Petra.”

Lik fra Petra – poveznica dviju priča

1. **fra Petar u okvirnoj priči** → ljubav prema mehanici, putovanjima, stranim jezicima, pripovijedanju, knjizi
2. **fra Petar u središnjoj priči** → slučaj (pismo) kao pokretač radnje; fra Petar kao 'neutralni' promatrač; kratkotrajno i površno poznanstvo s Čamilom; Haim donosilac vijesti (dežurno uho - špijun); vrijeme bez Čamila; progonstvo u Akru

Fra Petrova smrt – povezivanje okvirne i središnje priče

...I tu je kraj. Nema više ničeg. Samo grob među nevidljivim fratarskim grobovima, izgubljen poput pahuljice u visokom snijegu što se širi kao ocean i sve pretvara u hladnu pustinju bez imena i znaka. I nema više ni priče ni pričanja...

4. „Prokleta avlija“ – Deposito

a) izgled i položaj Avlije, život Avlije

- Tuda dolazi i tuda prolazi sve što se svakodnevno pritvara, i hapsi...po krivici ili pod sumnjom krivice...
carigradska policija:
- ...lakše je nevinoga čovjeka pustiti nego za krivcem tragati po carigradskim ulicama . Tu se vrši veliko i sporo odabiranje pohapšenih ... Tako avlija neprestano rešeta gomilu svojih stanovnika, i uvijek puna , stalno se puni i prazni “.
- petnaestak prizemnih i jedna jednokatna zgrada, građenih i dograđivanih u toku mnogih godina, povezanih visokim zidom...
- ...izduženo i strmo dvorište nepravilnog oblika, siva tvrda izgažena zemlja iz koje ne stigle niknuti trava (ljudi stalno po njoj gaze) , dva – tri malokrvna drveta žive mučeničkim životom izvan godišnjih doba.
- Neravno i prostrano dvorište liči na vašarište raznih rasa i naroda; noću se ta gomila satjeruje u ćelije , sve po petnaest, dvadeset i trideset njih u jednu.
- Položaj avlije – čudan i kao sračunat na veće mučenje zatvorenika...
- ... južni nezdravi vjetar donosi zadah morske truleži, gradske nečistoće i smrada iz gradskog pristaništa, onda život u ćelijama i na dvorištu postane stvarno nepodnošljiv ...izgleda da sva zemlja koju je pritisla Prokleta avlija lagano truli i pušta neki vonj koji čovjeka truje, da mu zalogaj grkne i život omrzne ...

Noću su odvodili zatvorenike

- Noću se odvođe osuđeni na izdržavanje kazne ili u progonstvo
- ... ispituju “posebni” zatvorenici

Južni nezdravi vjetar

- I mirni ljudi se usplahire i počinju u nerazumljivoj razdraženosti da se ljutito kreću , tražeći kauge...
- ...Živci se zatežu do bola ili naglo popuštaju u opasnim praskanjima i bezumnim postupcima.

Avlija živi zvukom

- *Mirne noći su rijetke'...Okorjele carigradske propalice...pjevaju bestidne pjesme i dovikuju sramotne ponude svojim dilberima...*
- *Tada izgleda da sve što u Proklesoj avliji ima glasa urla i više svom snagom, u bolesnoj nadi da, negde na vrhuncu ove buke , sve ovo moglo poprskati i raspati se, i svršiti na neki način jednom i zauvijek.*
- *U takvim časovima cela ta Prokleta avlija ječi i trešti kao ogromna dečja čegrtaljka u džinovskoj ruci, a ljudi u njoj podrhtavaju, grče se, sudaraju među sobom i biju o zidove kao zrna u toj čegrtaljci...*

b) stanovnici Avlije: zatvorenici, apsenici (stalni, prolazni)

- *Tu ima sitnih i krupnih prestupnika, od dječaka koji je ukrao sa tezge grozd ili smokvu do svjetskih varalica i opasnih obijača ; ima nevinih i nabijeđenih, maloumnih i izgubljenih ili greškom dovedenih iz Carigrada i iz cijele zemlje . Većinu čine carigradski zatvorenici ...*
- *Obijači , sjecikese, kockari od zanata, krupne varalice i ucjenjivači ; sirotinja koja krađe i vara da bi živjela...*
- *Ljudi od kojih policija regrutira svoje doušnike... blijedi potuljeni jadnici koji od opojnih droga traže ono što od života nisu mogli dobiti i zato uživaju hašiš, puše ili jedu opijum, i ne zaustavljaju se ni pred čim , samo da bi došli do otrova bez kojeg ne mogu ;*
- *nepopravljivo poročni starci i nepopravljivo porokom upropašteni mladići ; ljudi sa svakakvim izvitoperenim nagonima koje ne kriju i ne uljepšavaju ...*
- *Ima višestrukih ubojica i takvih koji su već nekoliko puta bježali s robije...*
- **Svi likovi se kreću u krugovima** ("svaki krug ima svoje središte"...) i svaki ima svoju priču.
- **fra Petar upoznaje stanovnike priključujući se grupama:**

Fra-Petar priđe ponekom od njih i sluša i gleda malo poizdalje ("Sva sreća te sam u civilu i nitko ne zna ko sam i što sam !") .

c) Latif-aga (Karađoz)

- *čudak, zastrašujućega izgleda, okrutan*
- *lik iz kazališta sjena; vrebao o ponoći putnike na križanjima i vješa im se na leđa; ako putnik, pritisnut težinom moli Karađoza da ga pusti, ovaj još oteža i udavi ga . One koji hrabro podnesu teret pušta na miru*
- *veze s podzemljem koristi da bi lakše otkrio stvarne krivce (male ribe odaju velike);*
- *novе metode ispitivanja zatvorenika, navali se riječima na njih poput Karađoza; psihološki pristup, susretljivost prema onima koji priznaju*
- *nestaje i pojavljuje se iznenada*
- *prodaje očevo i kupuje imanje na suprotnoj padini brijega na kojem se nalazi Prokleta avlija; udaljenost i povezanost istovremeno*
- *živo, bistro dete, volelo je knjigu, naročito muziku i svaku igru*
- *u četrnaestoj godini doživljava preobrazbu: njegova se živost pretvorila u bijes, a bistrina krenula naopakim putem – upao je u sumnjive poslove i došao u sukob sa zakonom*
- *spašava ga upravnik gradske policije: ...i kao što biva, od mladog čoveka, koji je bio već zauzeo svoje mesto među kockarima i gospodskim dangubama, postao je dobar i revnosta n stambolski policajac...radio je sa strašću, sa neobjašnjivom mržnjom, ali sa veštinom...*
- *rano pregojen, kosmat i tamne puti*
- *igra očiju: levo oko bilo je redovno gotovo potpuno zatvoreno, ali se između sastavljenih trepavica osećao pažljiv i kao sečivo oštar pogled. A desno oko bilo je širom otvoreno, krupno. Ono je živelo samo za sebe i kretalo se kao neki reflektor; moglo je da izađe do neverovatne mere iz svoje duplje i da se isto tako brzo povuče u nju. Ono je napadalo, izazivalo, zbunjivalo žrtvu, prikivalo je u mestu i prodiralo u najskrovitije kutove njenih misli, nada i planova. Od toga je celo lice, nakazno razroko, dobivalo čas strašan čas smešan izgled groteskne maske*

d) pitanje krivnje

- *'Neka mi samo nitko ne kaže za nekog ; nevin je...Je li prešao prag ove Avlije, nije on nevin. Skrivio je nešto pa makar to bilo u snu. Ako ništa drugo, majka mu je , kad ga je nosila, pomislila nešto rđavo...*
- *A ima ih na tisuće krivih koji nisu ovdje i nikad neće ni doći , jer kad bi svi krivi dospjeli ovamo , ova bi Avlija morala biti od mora do mora . Ja ljude znam, krivi su svi, samo nije svakom pisano da ovdje kruh jede.*

e) Ćamil

- *Probudivši se u svitanje, fra Petar je pri bleđoj svetlosti zore, koja je tamo napolju morala biti raskošna , okrenio pogled na desnu stranu, gde je sinoć zanoćio Turčin pridošlica. Prvo što je ugledao bila nevelika, u žutu kožu povezana knjiga. Jako i toplo osećanje radosti prostrujalo mu je cijelim tijelom;*

nešto od izgubljenog, ljudskog i pravog sveta koji je ostao daleko iza ovih zidova, lepo ali nesigurno kao snoviđenje.

- Lice toga čovjeka bilo je novo iznenađenje. Lice mladića, meko, malo podbulo, belo i bledo onim sobnim bledilom, drukčije od svega što se ovde moglo očekivati, obraslo u riđu, pahuljastu bradu od desetak dana i oborene, nešto svetlije brkove. Isticali su se veliki, bolesnički i poput uboja tamni koluti iz kojih su, sjajne od vlage i vatre, gledale modre oči.
- miješano podrijetlo: drugi majčin brak – majka Grkinja, otac Turčin - inteligencija i ljubav prema knjizi;
- neprihvatanje okoline; nesretna ljubav; bijeg od stvarnosti u povijest prikupljanje povijesnih podataka – sumnja (špijun)
- poistovjećivanje s bratom sultana Bajazita II. - **Džem-sultanom**
- ...*Isto tako nije odmah ni primijetio trenutak, teški i odlučni trenutak, u kom je Ćamil jasno i prvi put sa posrednog pričanja, tuđe sudbine prešao na ton osobne ispovijesti i stao govoriti u prvom licu...*
- biblijska priča o rivalstvu dvojice braće
- progonstvo i sužanjstvo – svezremenska kategorija
- odnos vlasti prema intelektualcima (položaj intelektualaca u totalitarnim režimima)
- Ćamilov slom; otpor na fizički dodir, borba sa stražarima, neizvjestan kraj: smrt ili ludnica (...sve je svršeno i pokopano ...)
- velika estetska vrijednost stvari uporabne vrijednosti - **knjiga kao poveznica između Ćamila i fra Petra**

f) Haim – Židov iz Smirne - ispričao Ćamilovu priču

- poslije udaje voljene žene (Grkinja), odlazi na studij u Carigrad
- *“Vratio se u Smirnu izmenjen i mnogo stariji na izgled. I tu se našao usamljen. Od Grka ga je delilo sve a sa Turcima vezivalo malo šta... Postao je čovjek koji živi sa knjigama”*
- ... Jedan od njegovih drugova rekao je da Ćamil proučava do u sitnice vreme Bajazita II.. naročito život Džem-sultana.
- *Mladić se nije pojavio ni drugog, ni trećeg dana...Ali nadajući se da je Haim saznao nešto o Ćamilu, ponovi odmah blaže: nisu. A šta ima?*

Tada je Haim počeo da priča...

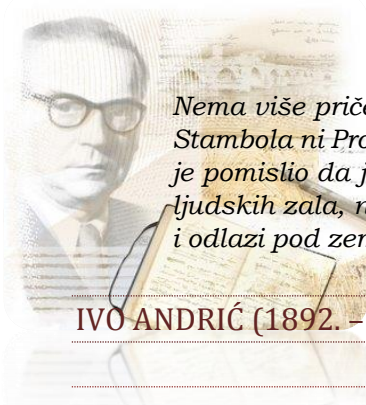
- *Ćamil je priznao otvoreno i gordo da je istovetan sa Džem-sultanom to jest sa čovjekom koji je nesretan kao nitko, došao je u tjesnac bez izlaza, a koji nije htio, nije mogao da se odreče sebe, da ne bude ono što je. Tad se u tren oka razvila prava tuča...*
- *Iste noći Ćamila su izneli na jedan od kapidžika Proklete avlije...*
- *Ako je živ, vjerovatno su ga prenijeli u Timarhanu, kraj Sulejmanije, gdje se zatvaraju duševno oboljeli...*
- *Međutim ako je sukob bio teži i ako je mladić u svom otporu i svojoj borbi otišao dalje...(a izgleda da je tako, jer su poslije morali da peru sobu od krvavih tragova ...*
- *U tom slučaju nesretni Tahir-pašin sin već je u grobu. A takav grob sa bijelim kamenom bez natpisa, ne govori ništa ni o čemu, pa ni o carevima i njihovim sporovima i suparnicima.*

g) Zaim

- *Tu, pored njegove zgrade stvara se, u senci, svakog jutra tanak krug oko nekog Zaima. To je omalen i poguren čovek bojažljiva izgleda, koji govori tiho ali sigurno i oduševljeno, a govori uvek o sebi i kazuje sve samo u krupnim potezima. Priča uvek o istoj stvari i toliko je uveličava i umnožava da bi trebalo bar sto pedeset godina života da jedan čovek sve to doživi...*
- *Gleda zatim ćutke preda se, kao da čita neki podsetnik, i počinje kao da nastavlja gde je preinuo.*
- *A “potvora” je u tome što je optužen da je rasturao lažni novac...*
- *Čim se izvuče ispod jedne optužbe ili odleži robiju, odmah se laća takvog posla ili nekog drugog krivotvorenja, i kako je nespretno odmah ga uhvate.*
- *U Adapazaru sam zaimao i oženio se. Dobru i pametnu sam ženu imao. Ljudi su me poštovali i moja bojadžijska radnja bila je prva u varoši.”*
- *...Ovo mu je osamnaesta. Do viđenja ! Javite kad svrši priču.”*

Jezik i stil

- mirnoća i staloženost **sveznajućeg pripovjedača**
- mnogostruko složena rečenica
- gnomičnost
- govorna karakterizacija likova
- stil je preuzet iz starih franjevačkih kronika: istodobno je objektivn, precizan i slikovit, simboličan



Ivo Andrić, *Prokleta avlija*

Nema više priče i pričanja. Kao da nema ni svijeta zbog kojeg vrijedi gledati, hodati i disati. Nema Stambola ni Proklete avlije. Nema ni mladića iz Smirne koji je jednom umro, još prije smrti, onda kad je pomislio da je, da bi mogao biti, nesretni sultanov brat Džem. Ni jadnog Haima. Ni crne Akre. Ni ljudskih zala, ni otpora koji ih uvijek prate. Ničeg nema. Samo snijeg i prosta činjenica da se umire i odlazi pod zemlju...

IVO ANDRIĆ (1892. - 1975.)

Život:

Rodio se u selu Dolac kraj Travnika. Osnovnu je školu završio u Višegradu, a gimnaziju u Sarajevu. Studirao je u Zagrebu, Beču i Krakovu. Kao gimnazijalac i student djelovao je u projugoslavenskom nacionalističkom pokretu Mlada Bosna. Tijekom Prvoga svjetskog rata austrijska ga je vlast više puta uhićivala i pritvarala. Godine 1919. preselio se iz Zagreba u Beograd gdje je stupio u diplomatsku službu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (kasnije Kraljevina Jugoslavija). U socijalističkoj se Jugoslaviji bavio javnim i književnim radom. Umro je u Beogradu 1975. godine.

Književno stvaralaštvo:

U književnosti se prvi put javio 1911. godine u časopisu *Bosanska vila*. Šest mu je pjesama uvršteno u pjesničku antologiju *Hrvatska mlada lirika*, a nakon toga je objavio dvije samostalne zbirke **lirske proze**, *Ex Ponto* i *Nemiri*.

Nakon 1920. godine pisao je uglavnom prozna djela, novele i romane.

Pripovijetke: *Put Alije Đerzeleza*, *Priča o vezirovu slonu*, *Priča o kmetu Simanu*, *Ljubav u kasabi*

Romani: *Na Drini ćuprija*, 1945. *Travnička kronika*, *Gospođica*, *Prokleta avlija*, 1954.

Eseji: *Goja*, 1929.; *Razgovor s Gojom*, 1935.

Godine 1961. primio je Nobelovu nagradu za književnost.